

Panjur

M. Pınar Mengüç, Prof. Dr.

“Akdeniz” denince ne gelir aklınıza?

Eminim önce mavi-beyaz bir deniz ve de gökyüzü beliriyordur gözünüzün önünde! Elbette kumsallar ve çam ağaçları bunlara eşlik etmektedirler. Ve de en kaçınılmaz parçası bu resmin, güneştir... yaz ve kış! Bu güneş bizim yaptığımız ve de yapacağımız her bir binanın işlevine ve konforuna iyi ya da kötü bir şekilde etki etmektedir. Binalar yazın bu güneşin altında sıcaktan yanarlar doğal olarak. Öte yandan, biraz teknoloji ile harmanlanacak olsa, güneşin enerjisi ile bol miktarda sıcak su ve elektrik elde edebiliriz. Bu elektrik de bizim binaları soğutmamız için gerekli klima sistemlerini çalıştırmamız için elzemdir.

Ama, Akdeniz elektrik bulunmadan önce de güneşten nasibini almaktaydı! Yazları her zaman sıcaktı. Başka çözümler de geliştirmiş olmalı Akdenizliler bu problemler için diye düşünüyor insan. Bunun için de tarihe bir bakmamız lazım.

Akdeniz denince, yukarıda söz ettiğim doğa ortaklığının ötesinde benim gözümün önüne sayısız tarihi kalıntı, eski şehir ve de her türlü müze geliyor. Bu tarih cümbüşü, İzmir’den İskenderiye’ye, Beyrut’dan Barselona’ya, Tunus’tan Dubrovnik’e kadar kendini tekrarlayan bir tutarlılık sergilemekte. Ve işin gerçeği, bu tutarlılık Akdeniz’in ruhunu, kültürünü oluşturmaktadır. Akdenizlilerin birbirlerinden öğrendikleri kavramlar ve teknolojiler de yıllar içinde dünyanın başka yörelerinde gelişen teknolojilerden farklılık göstermiş doğal olarak. Tekneler ve kayıklar benzerlik göstermiş mesela. Kahvehaneler, ticaret adabı ve de eğitim şekilleri kültür farklılıklarına karşın benzemiş birbirine. Elbette, binalar ve şehirler de benzemişler ve bu benzerlikler

günümüze taşınan en iyi örnekler olmuşlar; özellikle Vitruvius’un bir yol haritası olan kitabı ve Romalıların yolları sayesinde.

İşte böyle bir Akdeniz’de, oldukça gelişmiş bir panjur kültürü oluşmuş. Nasıl olmasın? Yılın altı ayı güneş tepenizde. Bu sıcak teknolojik olarak yok etmek için geliştirilmiş olan soğutma ve iklimlendirme teknolojileri olsa olsa yüz yıllık! Binlerce yıldır buralarda yaşayanlarda güneşin sıcaklığını evin içinde hissetmemek için değişik bina, bina malzemesi ve panjur kavramlarını mükemmelleştirmişler bunca yıldır. Ve bu panjurların benzerliği hemen hemen her Akdeniz şehrinde bugün bile görülmekte...İzmir’de ne varsa (ya da vardysa!), Barselona’dakine, Napoli’dekine ya da Beyrut’takine (ne kaldıysa) benzerlik gösterir. Hepsisi öğleden sonra kapatılır, “siesta” zamanı. Hepsisi örtülür akşamları ya da nispeten serin kış günlerinde. Panjur Akdeniz’in kültürünün kalbidir.

Bu arada soğutma ve iklimlendirme teknolojilerinden kısaca söz etmek isterim. Yani evinizdeki buzdolabı ve klima sistemlerinden. Bu sistemler kardeşler. Sizin buzdolabınız, klimanızla temel olarak aynı işlevi görür. Aslında klimanızı pencerenize takılmış bir buzdolabı olarak düşünebilirsiniz. Bir gözünüzün önüne getirin: kapağı açık bir buzdolabı, pencereye monte edilmiş ve sizin odanızın içine bakıyor. Arkasındaki bütün alet edevat da pencerenin dışında. Buzdolabının serin odacığ da sizin oturma odanız yani. Bu “yaratıcı” sistemin çalışma mekanizması termodinamiğin birinci ve ikinci kanunlarıyla birlikte oluşturulmuştur. Öylesine söylemedim “yaratıcı” ya da “sıra-dışı” sistem diye. Bence bu soğutma sistemi, insanoğlunun (ya da insankızının) bulunduğu en önemli buluşlardan birisidir. Bunun nedeni, bu kavramın tümüyle insanların beyninden çıkmış olması. Yani, doğadaki benzeri bir sisteme bakıp da öğrenilmiş ve geliştirilmiş bir şey değil! Carnot, Clasius, Rankine gibi muhteşem düşünürler, soğutma kavramlarını, iç içe geçmiş iki ısıtma kavramıyla tasarlanabileceğini göstermişler. Sonra da mühendisler en iyi çözümlere ulaşmışlar zaman içinde.

Bir buzdolabının ya da klima sisteminin soğutma modunda çalışması için, ısıtma modundan iki kez geçen bir özel akışkan kullanması lazım. Buzdolaplarının ilk zamanlarda kullanılan özel akışkanların çevreye olan zararlı etkisini biz ancak

kutupların üzerinde oluşan ozon deliklerini fark ettikten sonra anladık. Öte yandan, bütün bu soğutma sistemleri eninde sonunda bir güç (yani elektrik) kullanmak zorundalar. Takdir edersiniz, bu da sera gazlarının salınmasına ve iklim değişikliği probleminin büyümesine etki etmekte.

Eminim hiçbirimiz artık buzdolaplarından ya da klimalardan kolay kolay vazgeçemeyiz. Daha iyi teknoloji ile, artık daha verimli sistemler üretilmekte ve daha da iyileri gelecek yakında. Fakat iyi mühendislik hem problemi minimize etmekten hem de çözümü daha da iyileştirmekten geçer. Bu amaçla, klima yükünü daha iyi mimarlık ve mühendislikle düşürmek esas amacımız olmalıdır. İşte burada karşımıza yine panjur çıkıyor...

Panjurun kültürel birleştiriciliğinin ötesinde, bilimsel önemi var. Panjur, binanın içine ışınım ve taşınım modu ile girecek ısıyı azaltır. Katkısı özellikle ışınım ısı transferinin minimize edilmesinde. Ve bunu takdir edebilmemiz için, güneş ışığının dalga boyu özelliğini bilmemiz gerekiyor. Uzun anlatmayacağım bu kavramları burada; bir başka yazıda, güneş, cam ve değişik pencere elemanlarından ayrıca bahsetmek sözünü vereyim ama önce. Şu kadarını söylemem yeterli belki: hem camın hem güneş ışığının spektroskopik özelliklerinden dolayı, güneş ışığı bir kez camdan geçip odaya girdi mi, odaya kazandırdığı enerjiyi klima dışında bertaraf etmeniz mümkün değildir. İş, bu güneş ışığının içeri girmemesinde. Oda tarafındaki perdelerin yararı ışığı azaltmadadır yalnızca; güneşin ısı oda dışına hapsolür kalır bir kez camdan içeri girdi mi. Aslında bu olayı hepimiz bir şekilde tecrübe etmişizdir. Yazın arabamızı güneşte park edince içerisinin nasıl sıcak olduğunu, koltukların nasıl yandığını çoğumuz biliriz.

Panjur, güneşin ısısının oda içine sizin istediğiniz zaman girmesini ayarlayan, en akılcı, basit ve sürdürülebilir bina elemanlarından birisidir. Panjur, bütün Akdeniz şehirlerinin ortak yanı, “siesta”nın en önemli paydaşdır. Panjur kültürünün, İzmir, Antalya ve bizim öteki Akdeniz şehirlerimizden yavaş yavaş yok olması işte bu nedenle beni üzüyor. Hem Akdeniz’de hâlâ devam edegelen bir kültürden uzaklaşıyoruz, hem de fazla elektrik kullanıp iklim değişikliği problemlerine gereksiz neden oluyoruz. Üstüne yüzde 70’ini ithal ettiğimiz enerjiyi yakarak!

Panjuru yeniden canlandıracak çalışmalardan daha çok söz etmek üzere...